

PRAZNO NEBO

Marjan Kolar

Mato ni vedel, kako dolgo umira žival. Top udarec je padel v mehko meso in v istem trenutku je tanek krik kunca predril zrak kot puščica in se mu zaril v možgane, da so vzdrhteli. Oče je zaklel in krik se je ovil okoli njegove kletve kot srebrna nitka okoli kamna. Mati je vzkliknila:

»Že spet se igra!« sunila košaro z na pol olupljenim krompirjem od sebe, vrgla nož po tleh in stekla na dvorišče.

Strah pred smrtjo je moral dati kuncu neverjetno moč, očetove roke pa so bile stare. Materin glas je pretrgal nitko, potem sta oba glasova za hip utihnila. Nenadoma sta starca stekla: kunec jima je ušel in začela sta ga loviti.

Top in negiben je Mato sedel pri oknu, strmел v prazno in vseeno videl ves ta prizor. Po treh mesecih je spet prišel domov. V tem trenutku si ne bi priznal, da je prišel poizvedovat po stvareh, ki so ga že dolgo mučile. Kadil je in se prepuščal soncu, ki je pod oknom valjalo kokoši po prahu in lepilo vrabcem kljune, da so se naveličano spreletavali med odpadki. Sijalo je skozi okno v veliko sobo in odgrinjalo sivomodre zavese prahu, ki so neslišno in brez prestanka padale skozi temni macesnov strop na starinske komode in na knjižne police že desetletja. Drobní plešočí prah je pokrival fotografije na majhnih stojalih in fotografije po stenah so že davno izgubile vso podobnost s tistimi, ki naj bi jih predstavljale, kakor so oni sami živeli v Matovem spominu, zastrti od mnogih let, v nejasnih obrisih, brez toplih ali odbijajočih podrobnosti, brezosebni in tuji. Gluh, mehak žamet časa je legel med njega in mednje:

Oče, mati, mrtva sestra, živa sestra, brat.

Mata in tistega, ki je pred tridesetimi leti prišel na svet za pet dni, ni bilo med njimi. Stojalca so bila razmeščena po komodah kot figure na šahovnici po prekinjeni igri, ki je igralca nikoli nista utegnila dokončati, čeprav sta večkrat sedala k nadaljevanju. Mato je strmел vanje in se vprašal kot že sto in stokrat v zadnjih desetih letih: Kako je ta igra potekala?

Inge je vročega julijskega popoldneva gola ležala poleg njega na vroči postelji, trudna od pripeke in od objema. Igral se je z njenimi lasmi kot se človek igra s škatlico vžigalic v zdravnikovi čakalnici.

v živčnem pričakovanju in ugibanju, ali bo bolelo ali ne. Počasi je vprašal:

— Ali smem napisati knjigo, če vnaprej vem, da bo v njej veliko veliko grdega in lepega skoraj nič?

— Človek sme vse, — je rekla zaspano. — Če bi se ozirala na ljudi, ne bi bila zdajle tako pri tebi, kot sem. Tako je vroče, da ne morem dihati. Polij me!

Potem je gledal, kako ji je voda polzela po vroči koži, oblila obli trebuh, da je zadrgetal kot v nasladnem krču, curljala na staro rjavo odejo in se skoraj sproti sušila. Inge je mižala od ugodja in odpirala velika, polna usta v nasmehu:

— Še! Daj še! Zakaj se pravzaprav ne greva kopat?

Je trajalo pol leta ali več? Ugajala sta drug drugemu in po nekem plesu legla skupaj. Imel jo je rad, ker ni poznala napačnega sramu in ker je ni motilo, če je že nekaj minut po najbolj strastnem objemu zablodil v mislih kilometre in leta daleč od nje. Toda prav zato, ker je to ni motilo, se mu je zdelo, da nekaj manjka.

— To bi bila ogabna storija, — je nadaljeval in ji počasi, po kapljicah zlival ostanek vode na prsi. — Oče, mati, kup otrok, malo denarja, dolgovi. Mati živčno bolna. Družina je dolga leta živela v peklu. Nič lepega, veš, zato ne vem, če smem napisati to povest, in ne vem, če jo sploh zmorem. To je nekaj podobnega, kot če bi se lotil velikanškega platna brez bele barve na paleti in bi polagal barvo ob barvo, samo umazano sivo, rjavo, težko rdečo. Na vsej podobi bi bil najbolj svetel ton strupeno rumen, nič mehkega.

Govoril je in na tistem upal, da jo bo pritegnil, ona pa se je samo raztezala od užitka, ki ga je povzročala hladna voda. Njena zagorela koža je bila vroča in mehka. Ozki beli pasovi so dražili oči. Čez pet minut se ga bo oklenila in ga posušila kot vodo, ki je tekla po njej. Pozabil bo na svoja vprašanja, vedela je to. Ko se bo spet spomnil, je ne bo več. Odšla bo s sitim telesom, na katerem ne bo več sledu ne vode ne njega, kmalu znova žejna ljubezni.

— Socialni roman, družinski roman, — je rekla zdolgočaseno. — kaj jih še nimamo dovolj? Napiši raje zgodbo o nama. To se bo bralo. Napiši vse, kar ti rečem, ko si moj...

Odložil je vrč in v trenutku, ko se je sklonil nad njo, jo je ljubil in sovražil obenem, ker je bila gladka kot pooljen papir, na katerega lahko človek piše ure in ure, pa se ga ne prime niti črka. Sovražil jo je, ker je želela od njega samo užitek, ker ji je silno ugajalo, da spi s človekom, ki piše, vendar ji nikoli ni padlo na pamet, da bi brala, kar je napisal.

— Napisal jo bom, ko bo končana, — je rekel surovo, in ko jo je v naslednjem trenutku vzel, je vedel, da bi lahko začel pisati takoj.

Z dvorišča so se oglašali materini zasopli kriki. Kljub steni jo je jasno videl pred seboj:

Top nos v razoranem obrazu in vroče temne oči fanatičnega pridigarja, ki se ponoči obupno bori s krivičnim bogom, s svojo lastno vero in nevero vanj in podnevi goreče pridiga poslušnost in pokorščino. Tanek občutek za pravico in nobenega posluha za počasne duše soljudi. Živahen razum, ki je bil obsojen na dosmrtno pomivanje posode. Ljubez do otrok kot koncentrirana kislina, ki razje vsako snov, na katero kane. Slep misijonar v tuji deželi, ki dan na dan pridiga o dobroti, plemenitosti in veri, se v štiridesetih letih ne nauči jezika domačinov in obupuje, ko vidi, da govori gluhim ušesom in — se čudi.

Oče je vedno molčal in delal. Ni kabil, ni pil, nikoli ni imel drugih žensk. Nikoli ni povedal, kaj misli o kakšni stvari. Vse dneve je od jutra do večera presedel v pisarni. Uradnik na najnižjem klinu družbene lestvice, manj svoboden kot preprost gozdni delavec, ki komaj zna pisati in brati. V štiridesetih letih se ni povzpел niti za klin više. Pohleven do nadrejenih, zunaj pisarne plah in molčeč, malo hudoben in včasih krut do žene in do prašnih figuric, ki jih je bil spočel po nerodnem in katerim je dajal vso plačo do zadnjega dinarja, pa je bilo vedno premalo.

Z okornimi prsti sta hlastala za drobno sivo živalco, ki je begala v kljukastih skokih po majhnem ograjenem prostoru, preplašena od udarca in začudena nad surovostjo rok, ki so jo toliko tednov krmile in božale. Kričala sta drug na drugega in vendar je Mato vedel, da se ne jezita več, ker ju je tekma začela zanimati. Tudi Mato je imel že od malega rad tekme. Do nemške okupacije na vasi ni bilo niti kina niti športnega društva, zato je bil zanj dogodek, če sta se na cesti spopadla dva psa, dva petelina in so si možje ob pijanih nedeljah segali v suknjiče.

V bojih matere s sestrama in z očetom je bilo nekaj mučnega. Moči niso bile enake in izid znan že vnaprej. Po navadi sta z mlajšo sestro brez diha stala v kuhinji in napeto gledala grd prizor:

Mati je držala starejšo sestro za lase in jo pretepala s strastno slepoto židovskih pravičnikov. Vedel je, da je mati bolna, toda čutil je, da ne bi smela biti bolna na tak način. Blazne oči so bile zabuhle od joka, razpuščeni lasje mastni, razvaljeno telo je drhtelo od silnega razburjenja v malomažno oblečeni stari spalni halji. Sestra si je molče skušala z rokami varovati obraz, mati je tepla s težko roko in kričala:

— Starši hočejo svojim otrokom samo dobro, dobro, dobro...

Mato ni vedel, zakaj je imel to sestro tako rad. Edina pri hiši je imela svetle, kodraste lase, čudovit sopran in veliko smisla za oder. Grenka mešanica očeta in matere je bila. Že petnajstletna je uhajala na sestanke z ljubim, doma je bila trmasta in neubogljiva. To je bil greh in vsak greh zahteva kazen.

Mato se je tiščal kota in gledal s pekočim vzburjenjem. Kljub solzam, ki so mu nezavedno tekle po licih, je čutil nekakšno bolešno navdušenje nad pretepom. Tekma! Gledal je tekmo! Skozi odprto okno so vsi sosedje lahko slišali mater in na cesti ga bodo spet zadevali pomilovalni pogledi, ki se jih je tako bal.

— Otroci morajo ubogati svoje starše!

Svete besede v ritmu trdih udarcev. Sestra je trmasto molčala. Povedali so jim, da je čez leta v gestapovskih zaporih molčala enako trmasto. V kakšne šole so vse hodili junaki? Nenadoma ga je začelo daviti v grlu in postalo ga je strah. Mlajša sestra ni več vzdržala in je planila nad mater, da bi jo odtrgala. Končno jih je ločil oče in sestri sta zbežali v svojo sobo.

Takrat je mati z živalskim krikom padla po tleh. Vsakikrat. Nekaj let vsak dan, neskončno veliko dni. Njene moči so bile pri kraju. Zvijali so jo krči in izpod halje se je pokazalo debelo, od mnogih porodov ohlapno telo v zanemarjenem perilu. Oče jo je spravil v posteljo in jo nekaj časa molče držal za roko, z drugo je kradoma potegnil uro iz žepa in pogledal nanjo. Brez besed.

Ko je vstal, se je takoj prevalila na tla. Nekaj časa jo je gledal, potem je zmignil z rameni in odšel nazaj v službo.

— Odšel je nazaj v službo! — je rekla naslednji dan sestri, tretji dan sosedi, desetkrat, tisočkrat. Ko se bosta vrnila z dvorišča, se bo spomnila:

— Odšel je nazaj v službo in me pustil na tleh!

Mato je ostal z materjo sam. Velika spalnica je drhtela od njenega zateglega tulečega joka, ki že davno ni več poznal solz. Bila je izčrpana, sama, tuja otrokom, ki jih je vzredila, in tuja možu, s katerim je živela tako dolgo, da ga je zasovražila. Potem je začela moliti.

Njene besede so bile preproste in težke kot njeni udarci. Mata je stresalo. Zdelo se mu je, da stoji bog za vrati, da bo zdaj zdaj stopil k njeni postelji in ji položil roko na vroče čelo.

Čepel je na tleh in tudi sam poskušal moliti, da bi bilo vsega tega konec, da bi bilo tekem konec za vedno. Strah ga je bilo matere, očeta, sester. Ni več zdržal. Stekel je iz hiše.

Na nebu je bilo sonce, za vodo, na gmajni, otroci. Stare vrbe, prod z naplavljenjo šaro in preperele deske bogve od kod. Na travniku so brenčale čebele. Potok je padal čez jez in nad dolino je bilo napeto nebo kot nad odrom pravljične igre. Drug svet.

Mato je tekel in že spoznal Petra. Igrajo se vojake. Star lonec je čelada. Majda ima samo dve dolgi črni kiti, pa je vseeno vojak. Sredi igre so se ustavili in ga gledali.

— Lej no, Mato! — je rekel Peter. Majda in Tonček sta samo gledala, kako je Mato težko dihal od teka, kako je odpiral usta in mahal z rokami. Grgral je. Zdaj je že pol minute na travniku in še ni napravil besede iz sebe. Otroci so se samo spogledovali.

— A-a-ali bi se lahko i-gral z-z vami?

Matu so drgetala usta. Izgovarjal je nesmiselne, nerazumljive besede in napeto gledal. Peter je bruhnil v smeh:

— M-mato, k-kaj pa ti je danes? — in potem Tonček in Majda:

— Ma-ma-mato!

Otroci so se smejali novi šali in niso videli, kako ga je davilo.

— M-m-m!

Pokril si je oči. Kaj je vendar to? Poskusil je govoriti, ni šlo. Ali je bilo ta dan prvič ali se je šele zdaj zavedel tega?

— M-m-m!

Zajokal je in zbežal. Tekel je in tekel, kolikor so ga nesle noge. Za njim so se v zadregi smejali otroci:

— M-m-m!

V cerkvi je bilo temačno, le pred oltarjem je motno brlela večna luč. Vonj po kadilu in po svečah je ležal v zraku kot dehteč oblak. Skozi visoka, barvasta okna se je kradla prašna svetloba na toge obraze svetnikov. Mato se je splazil v kot pod korom in položil šolsko torbico na klop. Pokleknil je in skril obraz v dlani. Telo se mu je treslo od zadržanega ihtenja.

— M-m-m! mu je zvenelo v ušesih. — M-m-m! se je hehetal ves razred in se kremžil. Matu so se ulile solze. Saj se je trudil. Prav trdno se je bil oprijel klopi, da ne bi mahal z rokami. Stiskal je zobe in napel vse sile, da bi ostal miren in da bi gladko povedal pesmico. Saj jo je doma povedal gladko. Zaman. Moralo se je zatakiniti.

— M-m-m! kot krehet škodoželjnih vran. Nikoli več se ne bo igral z njimi. Nikoli več. — M-m-m!

Molil je k Mariji, da bi mogel govoriti gladko kot drugi ljudje in solze so mu kapljale skozi prste na klop. Svetniki so stali negibno na svojih podstavkih. Daleč spredaj je visela večna luč in dehteč oblak je plaval skozi ladje kot božajoča perut.

Kunec, ta slavnostna večerja na čast sinu, ki je po treh mesecih spet zašel domov, ta kunec ni in ni hotel umreti. Lov ni trajal še niti pet minut, pa se mu je zdelo, da traja dneve. Kunec ni imel nobenih izgledov in vendar se je bojeval. V ustih bo čutil njegovo mehko, sladkobno meso, kako se mu raztaplja pod jezikom. Hrana za otroke in starce. Naj bi zaklical, da ga pustita živeti? Hotela sta mu narediti veselje z njim; svojemu sinu, ki je v zadnjih dveh letih napisal tri-deset vsakdanjih zgodb in na katerega sta bila ponosna.

Bolje je bilo molčati. Najbolje je bilo molčati in pustiti, da se je njuna nerodna in zapoznena dobrota razlivala po njem kot mastna voda. Proti dobroti je bil vedno brez moči.

— Ali smem napisati knjigo o naši družini? — je vprašal Betko, drugo sestro, tisto, ki je ostala živa, ki je bila uradnica, edina v družini komunist in ki je edina v družini izpolnjevala četrto božjo zapoved, ki je imela lepo, močno postavo in trd, skoraj moški obraz. Kaj več mu ni bilo treba povedati. Ob geslu »naša družina« so vedno najprej za hip umolknili. Molk je zlato, toda kdo je že nosil kepo zlata v prsih, da bi vedel, kako je težka? Molk in divja želja po nežnosti! Kadar jo je kdo od njih našel, se je je oprijel s tako silo, da se mu je zdrobila v rokah in je šel dalje, bolj zlat in bolj reven kot prej. Verjel je: ko bo izbruhal to knjigo iz sebe, mu bo odleglo. In vendar se je vedno znova spraševal, če sme.

— Napiši jo, — je rekla Betka resno. — Če se česa ne boš spomnil, pridi k meni in ti bom pomagala.

— To bo grda knjiga, — je rekel. — Moral bom spremeniti imena krajev in ljudi, zunanjo podobnost, poklice in kljub temu nas bodo ljudje prepoznali in se bodo zgražali, češ, kako je kaj takega mogoče. Spet bodo s prsti kazali za nami, stara dva pa že tako nista imela nikoli nič lepega.

— Napiši jo in počakaj, da umreta, — je rekla počasi. Spet sta molčala in se gledala. Če sta bila nekaj ur skupaj, sta se razumela. Če sta bila skupaj en dan, sta se popoldne sporekla. Betka je ob letnih dopustih prihajala domov prāt in ribat. Dva dni sta je bila oče in mati vesela. Potem so oživali spomini in nazadnje je izbruhnil strasten prepir. Sestra je jokala, pobrala svoje stvari in se zaklela, da je ne bo nikdar več blizu, pa je vendarle spet prišla.

— Dostikrat sem razmišljala o naši družini in o tem, zakaj je prišlo tako daleč z nami, — je rekla. — Nikar se ne smej, če se bom izrazila kot pisatelj. Zdi se mi, da je naša mati dobra kot voda, brez katere ne raste nobena stvar, oče pa je dober kot sol, brez katere no-

beni jed nima pravega okusa. Ko pa sta ta dva prišla skupaj, je nastalo nekaj takega kot morska voda, grenka in neužitna, mi pa naj bi bili živeli od nje. Ni bilo mogoče.

— Tako prekleto malo lepega je bilo. — je rekel. — ali pa je bilo sploh kdaj lepo?

— Mislim, da je bilo lepo za božič in za veliko noč.

— Če se nismo sprli.

— In sprli smo se vedno, — je priznala.

— Ali sme človek na stranišče, če mu je sila? — mu je brat vrnil vprašanje. — Pa jasno, človek božji, — je nadaljeval, — če si pisatelj, napiši. Tako boš vsaj imel nekaj od tega. Kako pa plačujejo takšne stvari? Kot vse, po tiskovnih polah? Evo ti dote, Benjamin.

On edini ni molčal. Imel je svojo družino, skrbno ženo, otroke, ki jim je delal igrače. Lepo plačo je imel, dosti oblek, dobro hrano. Mato je srebral črno kavo in molčal. Ta štiridesetletni mož, s katerim se ni nikoli šprl in ki mu je vedno pomagal, kadar je zabredel v težave, je bil vedno pripravljen, da se ponorčuje iz svoje dobrote. Bil je nečimrno ponosen na svojo atletsko postavo, na široka ramena in na ozke boke. Njegova zaloga anekdot, ki jih je nabral v šolah, v partizanih in v taborišču, je bila neizčrpna, njegov najljubši filmski igralec Errol Flynn. Do svojega petindvajsetega leta je preživel več kot drugi v sedemdesetih. Od takrat naprej je jedel, pil, se po malem bavil s športom, da se ne bi zredil, ob črni kavi je s kuhinjske zofe ocenjeval ljudi in dogodke na svoj duhoviti način, toda Matu se je zdelo, da je nehal živeti pri petindvajsetih letih.

— Morala bi se ločiti, — je rekel brat v nemarno. — Saj sta vendar klasičen primer ljudi, ki ne spadajo skupaj. Mati nosi hlače, oče pa je navadna slovenska ritka, ki si še doma nič ne upa, zunaj doma pa si niti ne upa stopiti v gostilno in naročiti kozarca vina, da ne bi nadlegoval gospoda natakarja, ali pa, da mu ne bi bilo treba dati napitnine. Napiši, pa konec. Nazadnje bo še zanimivo branje.

Mato ga je gledal in molčal. Brat je bil prav malo doma takrat, ko je bilo najhuje. Bil je v šoli, v službi, prvorojenec, mamin ljubljeneček. Srebral je črno kavo in ga gledal. Razumela sta se, toda včasih sta si bila bolj tuja kot ljudje, ki se slučajno srečajo na vlaku. Tudi zdaj. Brat ni mogel dati odgovora. In kdo je mogel?

Vstopila sta vsa rdeča v obraz. Mati je nosila sivo kožo, oče majhno odprto rožnato rdeče telesce. Še vedno sta se prepirala.

»Ta človek ni zdrav, če se ne igra. Ne more lepo v miru zaklati živali, ne, mora jo mučiti in potem se smeje. Takšna surovina!«

Toda kadar je bil obisk pri hiši, je kmalu umolknila.

Mato se je nasmihal in ju gledal, kot bi pričakoval, da mu bosta v teh nekaj urah razkrila vse skrivnosti svoje bolne šahovske igre, on pa jih bo lepo preprosto razdelil po poglavjih, ki jih je znal na pamet:

Ljubila sta se in se vzela.

Prišli so otroci in denarja je bilo premalo.

Medu je kmalu zmanjkalo in začeli so se prepiri.

Prepiri so trajali dolga leta, mati je zbolela.

Otroci so bežali od doma in spet sta bila sama.

Je bilo to vse? To ni bil socialni roman, čutil je, da ni bil, saj je bilo veliko družin, ki so živele še v slabših razmerah kot njihova, pa so živele v miru. Tudi roman o propadajočih družinah to ni bil, saj je bilo veliko sile v tej družini. Čutil je, da bi njihova družina razpadla tudi, če bi imela milijone, in zavedel se je, kot že tolikokrat, da s samim razumom ne bo našel rešitve, in zavedel se je, da ga čustva ovirajo. Tako nemogoče si je bilo zamisliti lastnega očeta in lastno mater v postelji in vendar je moral biti velik del odgovora prav tam. V postelji, v vsem starinskem pohištvu in v slikah na stenah. Če bi slike govorile — ?

Vse slike na stenah je naslikal oče sam, v dobri stari realistični temni tehniki. Meščansko šolo je obiskoval skupaj s Franom Tratnikom. Najbrž je bil premalo močan, da bi postal drugi Fran Tratnik. Toda imel je tanek okus in strasten je bil. Stara fotografija je kazala mater kot jedro kmečko dekle. Njeno telo je moralo razveseljevati njegovo umetniško oko. Toda kako dolgo je bila takšna? Tisoč dni? Tisoč pet sto dni? Nemara je lepega dne videl, da je njegova žena razvaljena in zanemarjena? Zaradi otrok, res. Toda vseeno, zakaj je bila razvaljena, lepa ni bila več.

Mato je nehote pogledal očeta, kako je polagal odrtega kunca v skledo in s posmehljivimi očmi molče poslušal materine pridige. Krvave roke je smešno držal narazen. Njene besede so mnogo let šle mimo njega kot dež mimo brzozavnega droga. Molčal je in se smehljaj. Kot Mato ob Danieli. Daniela.

Prva noč je bila in temna soba je bila polna senc in lahkega vonja po znoju. Bežni odsviti avtomobilskih luči so se vžigali na stropu kot signali iz tujega sveta. Radio je tiho igral. Za tanko steno je kašljaj moški. Daniela se je stisnila k njemu in rekla:

— Spravi me spat.

Nikoli mu še ni rekla ženska tega, toda za nič na svetu ne bi tega priznal. Obleka je šumela in padala na tla. Nogavice, pas, gumbi. Dolgo ni mogel najti zadrge pri krilu.

— Neroda!

Pokril jo je do nosu, ker ga je bilo sram, in se začel slačiti. V mraku je videla močan hrbet in mišičaste noge. Zasmejala se je s tihim, grlenim glasom.

— Grdoba radovedna, — je rekel.

Zasmejala se je. Pozneje mu je povedala, da se je domislila citata: Večina žensk gre v strast kot čreda sitih, lenih krav k napajališču. Ona ne, ona je nestrpna.

Mimo hiše je zropotal kamion.

Začutila je njegovo roko na vratu. Ležala je negibno, z zaprtimi očmi. Roka je lahno drsela in krožila. Dotaknila se je vršičkov njenih prsi in zopet ušla. Njeno telo je vztrepetavalo ob vsakem dotiku. Poljubljal je njene majhne prsi, vrat, drobno, shujšano telesce. Zadrega ni bilo več. Ustnice so božale.

— Si moja?

Njen odgovor je bil hripav in tih:

— Tako mi je kot — kot bi me božal po golem srcu.

Z nejasnim vzdikom se je sklonil nad njo. Udje so se razklenili in se ovili. Njegove roke so njene prsi. Oči ni več, ne obrvi, ne čela. Telesi se gibljeta, valovita, zlivata. Polglasni kriki imen — čigavih? Ni imen, ta hiša nima številke. Roke, ustne, boki, vse trepetaja, utripa in se krči v sli. Omedlevala je pod sladko težo njegovega telesa.

Poljub je obstal v napetem prisluškovanju: dolgo. Potem sta nenadoma upadla v trudni sladkosti. Poiskala je njegovo roko in si jo pritislila k licu. Potem se je zasmejala in rekla:

— Pacek!

Skozi okno je dihala noč kot velika žival. Od nekod je priplavala pesem. Smreke so šumele s kovinskimi iglami. Po podu so se igrali rdečkasti odsviti ognja.

Druga noč.

Ona je rekla:

— Imela sem mnogo moških. Po vojni so očeta zaprli. Mati je umrla že prej. Oče je bil alkoholik. Jaz sem imela štirinajst let, bila sem razvito dekle in prebrala sem že precej Zolaja, Nietzscheja in Goetheja. Ko so očeta izpustili, je pil več kot prej. V nobeni službi ni ostal dolgo in selila sva se iz kraja v kraj. Jaz nisem znala nič. Imela sem malo maturo. Gospodinjala sem očetu in še vedno veliko brala.

Sploh sem imela knjige najrajši. Neko noč se je vrnil oče pijan domov in me hotel posiliti. Skočila sem skozi okno in ušla. Tisto noč sem zbolela in dali so me v bolnišnico. K očetu nisem marala več. Menjala sem službe in imelo me je mnogo moških. Za kruh, za sobo, zaradi naivnosti in zaradi radovednosti. O tem mi ne smeš nikoli govoriti.

Prizadelo ga je bolj, kot si je hotel priznati. Vedel je, da ni bila devica, toda misel na mnogo moških se mu je upirala. Prižgal si je cigareto in začel govoriti o sebi. Govoril je slabo. Še vedno ga je zadrževalo, toda ni več jecljal tako hudo kot v šoli.

— Veliko sem gledal v ogledalo in preiskoval natančno vsak delček svojega obraza, da bi videl, kaj je vendar drugače pri meni kot pri drugih ljudeh. Vedno so me poslušali, ko sem jecljal, mi gledali na usta in dopolnili besedo, ki je nisem in nisem mogel izgovoriti. Nehote so se spakovali pri tem. Zato nisem iskal družbe in sem veliko bral. Mislim, da sem prav zaradi tega začel pisati. Pisal sem iz svoje zagrenjenosti; ostro in cinično o vseh napakah, ki sem jih videl okoli sebe. O lepem nisem pisal nikoli. Rekel sem, da o tem pišejo časniki. Lahko si misliš, da me ni bil nihče vesel.

Med vojsko smo bili izseljeni v Nemčijo in jaz sem se kot majhen mulc pretepal z nemškimi mulci, ker so govorili grdo o Slovanih. Moral sem korakati z njimi, moral sem se žogati, moral sem kričati »heil«, moral sem, moral, moral. Še bolj sem se zagrizel vase.

S svojim jezikom in s svojim pisanjem sem se tako zameril mladinski organizaciji in funkcionarjem na okraju, da mi po maturi niso dali štipendije.

— Kaj si govoril takega? —

— Bili so dobri z menoj, ker so vedeli, da sem bil med vojsko izseljen, in so hoteli, naj stopim v organizacijo. Pogovor med sekretarjem in menoj je potekal približno takole:

»Tovariš Mato, kako gledaš na domovino?«

»Tovariš sekretar, Slavonija je dolgočasna. Rad imam Pohorje pozimi.«

»Tovariš Mato, kako gledaš na delavski razred, bolje, na ljudi v svoji vasi, ki jih poznaš?«

»Tovariš sekretar, ko smo se vrnili po osvoboditvi iz Nemčije, je bilo naše stanovanje prazno. Pohištvo, obleke, perilo po vsej vasi. S težavo smo zbrali slabo polovico. Drugega nismo dobili nikoli.«

»In takole — mednarodno, kako gledaš na to?«

»Moj brat je bil v koncentracijskem taborišču. Rus mu je ukradel nož, Italijan brisačo, Poljak kruh; kaj več ni imel. Vsakih štirinajst dni so Nemci vsem pobrali vse.«

Daniela se je smejala, Mato je odkimal.

— Prav nič smešno ni bilo. Za vsako ceno in povsod sem hotel biti duhovit na račun drugih. Seveda sem dobil štipendijo drugje, toda bilo je vedno slabše. Nisem mogel študirati, zoprno mi je bilo. Po dveh semestrih sem vse skupaj pustil in šel v službo. Zdaj sem tu.

— In ljubezni?

— Imel sem devico, idealno ljubezen, ki je dobila TBC. Kmalu sva prišla narazen. Ni me lahko prenašati. — Suho se je zasmejal:

— Zdaj imam tebe.

Njena roka je iskala njegovo v pajčevinastem ljubkovanju dlani.

— Dva človeka brez prihodnosti, ki imata samo drug drugega, — je rekla in ga poljubila. Še nikoli ga nihče ni poljubljal kot zdaj ona. Imela je dobro šolo, mu je šlo skozi možgane, toda v trenutku je ugasnil cinizem, sploh vsaka misel, ostala je samo ona. Njene ustnice, jezik, dih, vse to je dajalo poljubi nove oblike. V trenutku je izsesala možgane in mozeg in njena usta so se poigravala z njegovimi. Potem so ustnice samo še drgetale in počivale druge na drugih.

— Ti človek brez preteklosti in brez prihodnosti, — je rekla počasi, — hotela bi, da bi me poljubljal vso. Veš, kaj mislim? — govorila je počasi, z vročičnim drgetom v glasu.

— Vso, prav vso.

Tresel se je ob pogledu nanjo, na valovanje njene polti. Potem je njegova roka začela krožiti.

Tretja noč.

— Pridi! — je rekla.

— Naj ti preberem, kaj sem napisal prijatelju. — Slačil se je, deval list iz roke v roko, se smejala in bral:

»Naše mesto ima 1500 prebivalcev in kakšnih 20 duš, drugo smo uradniki in ženske.

Zadnjič smo odkrili spomenik padlim borcem. Po odkritju je bila prosta zabava s plesom.

Dogradili smo tretjo planinsko gostilno v dveh letih. Sledila je prosta zabava s plesom.

Šef mojega oddelka je imel god. Čestitkam je sledila prosta zabava brez plesa.

Administratorka se je preselila iz sobe številka 2 v sobo številka 4. Selitev smo proslavili s prosto zabavo.

Zaprli smo drugega gospodarskega referenta v enem letu. V zaporu je začel brati leposlovje. Žena mojega šefa je vzela v banki posojilo in si kupila lep krznen plašč, zdaj ga ji žene vseh drugih šefov zavidajo.

Pijanec se je obesil na ograjo pri bolnici...«

— Pridi! — je siknila, — pridi že!

Luč je ugasnila. Svilen perilo je pljusnilo na tla in se zableščalo v temi kot jata belih rib.

Četrta noč.

— Nesrečna sem. Vrag vzemi službo in šefa in številke. Same številke vsak dan. Vsak dan isti bedasti obrazi. Vsak dan isto delo, iste neumnosti. Naredi kaj! Pelji me kam! Pelji me v gledališče.

Božal jo je po lasih kot otroka. Ozka ramena so ji drhtela v živčnem joku, obraz je skrivala v blazino.

— Kam naj te peljem, kdaj? — (Je mati svoj čas govorila takšne stvari in je oče tako odgovarjal?)

— Pa me pelji kam drugam. Vseeno kam, nekam, samo ven od tu. Vsak dan iste stene, sivo, zamazano, pusto. Ubija me, da veš. Tudi ti si dolgočasen. Kaj pa imam od tebe? Samo hopsanje po postelji in nič drugega, vsako noč isto. Kaj me božaš? Zini! Zakolni! Prekolni ves svet! Preklinjaj najine plače! Ne moreva se poročiti. Hraniti je treba, hraniti! Zakaj? Trikrat se bova naveličala drug drugega, preden bova imela dovolj denarja. Ti pa samo božaš in božaš in molčiš. Sita sem te, razumeš? Sita!

Drobno telo v klotastem uradniškem plašču je podrhtevalo na odeji. Začel jo je slačiti, ni se mogel domisliti česa drugega. Zmeden je bil. Nagonsko je vedel, da jo bo objem pomiril. Zdelo se mu je, kot da posluša svojo mater. Ali je lepega res tako hitro konec? Kako dolgo je trajalo zdaj — pol leta?

»Če bi prišla še enkrat na svet, bi bila cipa, z vsakim moškim bi šla!« je kričala mati. Oče se je bedasto nasmihal, brat, sestra in Mato so molčali.

»Povej mi, kaj sem imela od tega pasjega življenja, povej! Samo garanje in nikoli prijazne besede, nobenega priznanja. Kaj imam zdaj za to?«

»Pokojnino,« je rekel oče in se še vedno smehljajal.

Mati je hlipala z divjim glasom, oni pa so se v hipu zavedli, kako smešen je bil njihov poskus, da bi z darili (ruta za mater, kravata za očeta) in s pijačo (dve steklenici vina in liker), dosegli v enem popoldnevu spravo po štiridesetih letih hladne vojske.

Nihče je ni pobožal, ko je jokala, tudi zdaj, po štiridesetih letih, ne. Kaj jim je šlo skozi glavo? se je vprašal Mato.

Olajšanje, da si je mati z leti toliko okrepila živce, da ne bo več izginila od hiše in poskušala s samomorom kot nekoč? Nikoli ne bo pozabil blaznega strahu, ko so tekali za njo, jokali in jo prosili, naj se vendar vrne in ostane živa.

Sestra je jokaje pobirala svoje stvari, oče je gledal skozi okno in žvečil keks, brat je kadil. Nič se ni dalo storiti, bili so si tuji. Kolikokrat na mesec se spomnim matere? se je vprašal Mato.

Ko so jo privedli domov, je legla, toda kakor hitro se je pokrila z odejo in bi bil moral nekdo prisesti k njej, so sklonili glave kot zločinci in se drug za drugim odplazili iz sobe. Niso znali biti nežni. Mati je potegnila včasih k sebi Mata in ga začela objemati in poljubljati, on pa se je nehote odmikal temu vlažnemu obrazu in s strahom poslušal njene kletve zoper očeta. Komu naj bi verjel, ni vedel ne takrat ne zdaj.

— Pelji me proč, slišiš? Kaj sediš kot kup nesreče? Kakšen moški pa si? Mar bi bil doštudiral, mar bi bil nekaj postal, namesto da pišeš svoje trapaste zgodbe, ki jih noben hudič ne mara tiskati. Vsaj poljubi me. Proč roke! Da bi vsaj vedel, kdaj si želim poljuba!

Nenadoma se ji je zlobno zasvetilo v očeh in dvignila se je na komolec:

— M-m-moj M-m-mato! Ne, objemi me! Skrij me! Močno me drži. Naredi, da bom pozabila. Ne znaš? Čisto vseeno ti je? Samo to imava in še tega mi ne znaš dati!

Nekaj trdega mu je zavozlalo grlo. Torej tudi ona ni preslišala jecljanja. Nikoli ni imela slabe besede za nobenega ljubčka pred njim. Torej ni tako dober ljubček kot oni pred njim. Dobro, gospodična, žalimo se, žalimo se, saj znam tudi jaz. Preklete, moja šola je bila sijajna!

Razklenil jo je kot grčavo poleno med sekanjem, kadar je hotel potegniti sekiro iz njega, da bi udaril znova. Užaljen stroj je bil. Gibala se je s stisnjenimi zobmi in sovražno buljila vanj in vendar ga je sunila s sebe šele, ko je končal. Obrnila se je v steno in zajokala.

Peta noč.

Ležala je na trebuhu in brala »Slavolok zmage«.

— Si že napisal? Daj sem!

Dal ji je list, potegnil drugega in začel čakati po njem.

Ona je brala:

»Ljubi bog, kako čudovito je ležati ob tebi. Veselim se tvojih rok in nog in prsi — dveh srčkov. Saj sva rekla, da sta to srčka? Poljubim

te srčke in potem, ko začneva drgetati, je še mnogo stvari, ki jih moram opraviti prej, preden te smem objeti.

Ti si kot temna kočica in jaz moram prižgati mnogo lučk, preden te najdem. Z ustnicami moram prižgati vsako posebej in vsako ljubkovati v tihi prošnji, naj sveti zvesto v dolgem objemu. Oči, usta, vrat, srčki — same lučke in niže...

Ti pa čakaš in giblješ z usti. Potem se vrata počasi odpro in jaz ne morem več čakati. Planem v objem in ljubim, ljubim.«

— Lepo, — je rekla, — kaj pa imaš tam?

— Nič posebnega.

Izvila mu je list in začela brati:

— 7.800 din na mesec. Od tega:

5.000 za hrano in stanovanje,

1.500 za cigarete — morda bi manj kadil,

200 za pasto in kalodont,

200 za kino,

300 za časopise.

Najslabše pohištvo stane 80.000 din.

— Ljubi, — je rekla, — ljubi ljubi moj, pridi!

Noč.

— Kdaj se boš poročil z menoj? —

Postelja je bila sveže preoblečena in Mato je vdihaval prijeten hlad rjuh.

— Pridi, — je rekel.

— Ne, nič! — sunila ga je od sebe in se odmaknila na rob postelje. — Na koruzi živiva. Pravzaprav ne, toda saj si skoraj vsako noč tukaj, prihajaš pa tudi takoj po kosilu. Vsi vedo in moj direktor mi je že rekel, da me je škoda...

— Zanj te pa ne bi bilo škoda, ne? — Mato je zazehal.

— Vem, saj je že poskušal, pa mu ni uspelo. — Nedoločno je zmignila z rameni. — Ljudje govorijo, se norčujejo, kvantajo. Če sem imela prej kakšno novo obleko, so mi bili samo nevoščljivi, zdaj pravijo: on ji kupuje, takim je lahko.

Njen glas je bil trd in sovražen kot zadnji čas vedno bolj pogosto. Govorila je hitro in imela je prav. Mato je to vedel in je strmel v strop. Zgodnji večer je, pa sta že v postelji, sita drug drugega. Soba je dišala po likerju in po kolonjski vodi. Električna pečka je kuhala čaj.

Prav je imela, razmerje se ni moglo vleči v neskončnost na ta način. Imel jo je rad, toda nedoločen strah pred zakonom in posmehljivi pogledi moških, ki so ga zadevali, kadar sta šla skupaj po cesti...

Nikoli je ni vprašal po tem, s kom je že spala v tem mestu, toda ni si mogel predstavljati, da bi o njegovi ženi govorili kot o cipi. Nikoli ni znal prenašati posmeha.

In truden je bil, izljubljen, prazen. Bil je gol, bil je sit, bilo mu je toplo. Ob njem je ležala ženska, ki je bila pred nekaj minutami njegova.

— Daniela, tako sem zbit, da ne bi spravil skupaj poštevanke do sedem. Mislim, da bi te danes prav lepo uspaval. Usmili se in pridi.

— Bedak!

— Govoriti hočem s teboj, slišiš? Ne boš spal pri belem dnevu. Vsako jutro, ko greš domov, te ljudje vidijo. Tebi ni to nič, mogoče se ti še dobro zdi. Na ta način zdraviš svoje preklete komplekse. Vedno pozneje hodiš domov. Ljudje si vse zapomnijo in uživajo, če lahko čenčajo. Sita sem tega. Nočem več skrivanja, laganja in zardevanja. Nič nisva ukradla, slišiš? Kaj boš naredil? Nočem več tako dalje. Naredi nekaj, no, Mato!

Videl je mačico, ki je pred nekaj minutami predla od ugodja pod njegovo roko, zdaj pa je z ostrimi kremplji hlatala po njej. To ni bila več igra. Vzravnal se je in segel po cigareti.

— Čuj, ali ne moreš povedati tega malo bolj mirno?

— Gospod Mato, ponujam vam svojo roko. Sem sicer dve leti starejša od vas, imam pa tudi nekaj službenih let več in večjo plačo. Imam kavč, omarico, omaro, radio, štiri pare čevljev in dva zaboja knjig. Znam nemško, razumem se na dobre knjige, na obleke in na lepe moške. Ponujam vam vse to in prosim za vašo roko, no?

Mato si je pomel oči:

— Torej misliš resno? Ne gre mi v glavo, saj vendar veš, da je to zdaj nemogoče. Niti ta mesec, niti to leto. Zdi se mi, da sem ti napisal nekoč vso svojo revščino v številkah in da si me zato poljubila.

— Jaz te lahko poljubim, kadar jaz hočem, razumeš? Kaj pa ti veš, zakaj sem te poljubila. Včasih tako presneto bedasto gledaš v svet, da ne morem narediti kaj drugega.

— Hvala.

— Čuj, Mato, ne bodi hud.

Mačica je zapredla, skrila kremplje in legla tesno k njemu.

— Rada bi, da bi bilo tako lepo, kot je zdaj, samo da ljudje ne bi več gobezdali. Preselil se boš k meni, vzela bova posojilo, kupila pohištvo za sobo in potem bova čakala, da nama bodo dodelili večje stanovanje.

Božala ga je z lasmi, z rokami, s prsmi.

— In pravil mi boš take lepe stvari, kot jih znaš včasih, in brala bova in tista služba dopoldne bo hitro minila in potem bova skupaj in...

— S čim bova odplačevala posojilo? — rahlo jo je odrinil in jo prijel za roke.

— Pasje bi živela, če bi hotela odplačevati. Lahko bi se poročila brez posojila in se nekako stisnila. Veš, kaj bi to pomenilo? Čez mesec dni bi se najedla revščine in začela dolžiti drug drugega, da je kriv...

— Kaj si že bil poročen, da veš tako natančno?

— Naša družina je šla po gobe zato, ker nikdar ni bilo denarja pri hiši. Hranili so pare in dinarje, nikdar si niso nič privoščili pa kljub temu niso nikdar ničesar imeli. Kup otrok in pekel pri hiši in potem so si izmislili, da mora biti kriv nekdo v družini in so iskali krivca dvajset let...

Obrnila mu je hrbet in se zarila v blazino.

— Strahopetec! Ni kriv denar, ti si kriv. Ti si ne upaš. Ti si mevža. Čisto navadna mevža.

— Daniela, čuj, ne bodi otrok. — Objel jo je in jo stisnil k sebi. — Sam sem te hotel presenetiti, ko mi bodo dali odločbo o novi službi. Mogoče bo treba počakati še pol leta. Potem bom imel nekaj v rokah, na kar se bom lahko zanesel, takrat pa, kadar hočeš. Ne na slepo in ne zato, ker so te ljudje razjezili. Daniela, čuj!

Božal je njen drobni hrbet, ki se je tresel v živčnem joku, in zavedal se je, da njegovi dokazi niso bili prepričljivi.

— Čuj!

— Molči in pusti me na miru. V resnici ti je vseeno, kako mi je. Lahko kar greš, če hočeš, veš!

Naenkrat se je vzravнала in ga divje pogledala:

— Lahko greš in ni te več treba, mevža mevžasta.

— Oh, gospodična, tako torej.

Počasi je vstal in se začel oblačiti. Ni ga poklicala nazaj.

(Konec prihodnjič.)

PRAZNO NEBO

Marjan Kolar

(Konec.)

Slabe volje je nekaj trenutkov zastonj vrtel ključ v vratih svoje sobe, potem je od znotraj zaslišal hehet in vstopil. S postelje se mu je režal obraz barabice. Jani je imel nizko čelo, kratko ostrižene lase, top nos in trmasta usta, na katerih je zdaj ležal otroško nesrečen smehljaj. Skoraj dve leti se z Matom nista videla in zdaj grdo gleda.

— Zdravo! — je rekel Jani v zadregi in se brž opravičil: — Dolgo sem te zastonj čakal, potem pa sem si pomagal sam. V Celje sem namenjen, pa sem hotel mimogrede malo poklepetati. Saj lahko spim pri tebi?

Segla sta si v roke.

— Torej nisi vrgel odpirača v Dravo, kot si obljubil?

— Kako naj slikar vrže čopič proč? Imaš cigareto? — Prižgal je in se zleknil nazaj na posteljo. Nekaj trenutkov sta molčala. Mato je izbrskal iz omare polprazno steklenico žganja in dva kozarca. Z obrabljene preproge se je dvigal večer. Rdečkasta zavesa je naložila zadnjo prašno svetlobo po stoli.

— Iz šole so me vrgli, — je kratko rekel Jani.

Mato je natakal žganje in sredi giba obstal.

— Spet? — mu je nehote ušlo in v trenutku, ko je videl, kako se je prijatelj zganil, mu je bilo žal, toda danes ni bil pripravljen za božanje.

— Veš kaj, mali, — (vedno mu je rekel mali, čeprav sta bila enako visoka in sta pred leti hodila v isti razred) — večni študentje niso pri nas nič redkega, toda stavim, da si ti edini večni dijak v Sloveniji. Ali ti res ne gre v glavo, da se enkrat pač moraš naguliti matematiko in fiziko in da ne smeš izzivati mladinskih funkcionarjev in se delati reakcionarja, ko pa nisi?

— Niso me vrgli zato, — je rekel Jani. Molče je segel v žep in položil na mizo šop odpiračev. Brez besed je pokazal nanje. Mata je prijela sveta jeza:

— Pa menda ne boš rekel, da si začel krasti?

— Knjige, — je tiho rekel Jani, — kaj si res vse pozabil v tem letu?

Mato je vzdihnil. Ni pozabil, ker sploh ni znal pozabljati, toda tako strašno daleč je bilo. Svet, iz katerega je prišel Jani, je bil tako neskončno daleč, da je postal neresničen.

Zadnja leta v gimnaziji, literarni večeri, popivanje po kavarnah, vzvišeni pogovori o literaturi in polodrasle sanje o ustvarjanju velikih tekstov, ki bodo zasenčili vse, kar Slovenci premorejo. Večna trenja z mladinsko organizacijo, opozicija za vsako ceno, nepriznavanje discipline. Jani je bil eden izmed redkih v družbi, ki ni bil niti pesnik niti pisatelj.

On je bil samo zvest navijač. Edini v razredu je kupoval knjige, vsi drugi so si jih izposojali po knjižnicah. Jani si je doma v svoji podstrešnici zbil smrekove knjižne police in potem jih je povabil k sebi.

Sedeli so v skromni sobici, na postelji, na stoli in na tleh in strmeli v zlate usnjene hrbte svetovnih klasikov pa spet v majhnega barabico v izprani srjaci in v zbledelih hlačah, ki jim je s tresočimi rokami in z zardelim licem razkazoval svoj zaklad. Jani je vse svoje klasike prebral po dvakrat, in če je sploh verjel v kakšno stvar, potem je verjel v čudovito poslanstvo leposlovja in v svoje talentirane tovariše, ki so molčali kot v cerkvi in jih je postajalo sram, da so drug za drugim povešali glave. Jani jim je verjel, oni so dvomili vsak vase in drug v drugega. V primeri z Janijem so bili kot bobneči demagogi zraven resničnega kristjana, ki mu nič na svetu ne more omajati njegove vere. To je bil Jani. Potem so cene knjigam divje poskočile. Jani je obupaval in se začel zanimati za odpiralce.

— Pokaži mi, kaj si napisal novega, — je rekel.

Mato je živčno nalil ostanek žganja v kozarca in prižgal luč. Namizna svetilka je vrgla njuna profila na steno. Dim je zalival sobo kot megla. Vonj po žganju se je mešal z vonjem starega črvicega lesa.

— Nič posebnega nisem napisal, — je rekel in vendar samogibno segel po predalniku. Zakaj mu Daniela nikoli ni sama od sebe rekla, naj ji pokaže, kaj je napisal? Stari zvesti Jani. Jezno je sunil predal nazaj.

— Kaj boš bral te neumnosti, Jani. Sive zgodbe so to. Fotografije ulic, gostiln in predmestij in pisarn, posebno pisarn. V dveh stavkih ti povem vse, kaj bi bral: Svetla soba polna miz, omar, stolov in košev za papir. Okno kaže pusto dvorišče, na katerem se vsak dan sušijo ple-nice. Zrak smrdi po klobasah in po vinu. Administracija: akti, ki so se izgubili lansko leto in jih je treba najti v desetih minutah, signaturne številke, šklepet pisalnih strojev, kletve strank, brnenje telefonov, vreščeči smeh tajnice, ki ji šef od časa do časa potežka prsi. Puder, šminka, klej, — vsak dan sedem ur za plačo, za socialno zavarovanje in za pokojnino. Zato da lahko v prostem času delam, kar hočem, pišem, kar hočem, toda še v pisanje mi sili pisarna, v popoldan in v noč. Ne beri teh stvari, vse je tehnično dobro in — prazno, brez vere.

— Daj sem! — je rekel Jani in Mato je slišal v njegovem glasu grozeč prizvok, ki ga dotlej pri njem ni poznal. Jani je segel po rokopisih kot fant po ljubezenskem pismu, toda okoli njegovih ust so se pojavile trde črte. V toploto, ki je Mata zalila, kakor ga ni ob Danieli nikoli, je kanilo suho vprašanje: Ali je Jani kradel samo knjige? Se je res ustavil vedno le na polovici poti in ni nikoli pozelel zlatega nalivnika?

Jani je hlastno kadil, potem je enako hlastno segel po kruhu in siru, ki mu ga je pripravil Mato. Neprenehoma je bral in njegova roka se je nezavedno poigravala z odpirachi in jih božala, kot boža človek zvestega psa.

V postelji sta še dolgo govorila, toda nista več našla skupaj, in ko se je Mato zjutraj zbudil, Janija ni bilo več.

Noč.

— Spala sem z drugim.

Pogledal jo je in verjel. Imela je velike oči in stisnjena ravna usta, bila je bleda.

Mato je dvignil ramena in se leseno nasmehnil:

— Je bilo lepo?

Segel je po cigareto in jo prižgal. Potem se je naslonil na mizo in jo gledal. Ni mogel verjeti, da je zadnjikrat pri njej, in vendar je čutil, da je tako.

— Spala sem z drugim, no? — je rekla še enkrat. Bila je prese-nečena, ker je bil tako miren.

Molčal je in hlastno kadil. Nenadoma je ostro zaznal vso sobo. Vse stvari so dišale po njej. Na zaboji je stala zamazana posoda. Nikdar ni pomivala posode zvečer. Zvečer je bilo treba iti spat in že pri večerji se ni smelo misliti na nič drugega. Ogledalo s pavjim peresom, stekleničice v pisanem neredu na omarici. Nikdar ni vedel, ali diši ona po parfumih ali parfumi po njej. Stopil je k oknu. Zunaj je lilo in veter je zanašal curke dežja v okno.

— Ura je deset, — je rekel počasi, — do moje sobe je pol ure in zunaj lije. Lahko še danes spim pri tebi?

— Seveda, — je rekla in ga gledala.

— Potem pa pojdiva spat. Truden sem.

Ležala sta drug ob drugem. Mato je kadil cigareto za cigareto. Potem ni več zdržal:

— Ali zna tisti drugi bolje kot jaz?

— Mato! — Privila se je h kosu lesa.

— Kaj boš naredil zdaj?

— Počakal bom, da se boš pošteno umila.

Stresla se je kot pod udarcem in se odmaknila od njega. Počasi je govoril dalje in se bežno zavedel, da prvič v življenju govori gladko kot drugi ljudje:

— Ti imaš jajčnike v možganih. S spolnimi žlezami misliš. Bral sem neko tvojo zgodnico v tvojem dnevniku. Glavna junakinja si ti. Glavna junakinja pade na vlaku neznanemu moškemu okoli vratu, ker ji je dolgčas, ker je z njim sama v kupeju in ker ji je moški simpatičen. Skoraj omedli mu na rokah, tako vroče ustnice ima ta simpatični moški. Zgodbe je konec, ko se vlak ustavi na postaji. Zdi se, da je jeza nad vlakom, ki se je ustavil, edina morala te zgodbe. Če se vlak ne bi bil ustavil, bi bil lahko simpatični moški storil več kot to, da je odpel samo modrček. To si ti, vsa ti.

— Mato!

Soba se je polnila z dimom. Vstal je in odprl okno. Nevihta se je umirila in dež je enakomerno padal na tla. Mato je prižgal novo cigareto in začel hoditi po sobi.

— In, oprosti, da sem radoveden —, zakaj si pravzaprav spala z drugim dan za tem, ko si mi ponudila poroko, če smem vprašati?

— Prosila sem, da bi se poročil z menoj. Nisi hotel in tako mogočen si bil, kakor da sem jaz tvoja blazina ali stol in venomer si zehal in potem, potem si odšel. Zasovražila sem te in hotela sem pokazati, da nisem stol, pa sem, pa sem šla.

— Nikar se ne opravičuj, kaj ti je mogoče žal? To ne bi bilo podobno tvoji junakinji.

— Ne!

Naslonil se je na mizo in jo gledal. Cestna svetilka jo je medlo osvetljevala. Bila je drobna in vitka kot deklica štirinajstih let. Rada je imela čokoladne bonbone in vedno se jih je razveselila kot otrok. Rada je čenčala s tovarišicami v pisarni in se smejala. Rada se je norčevala iz politike in neznansko dobro se ji je zdelo, če je odkrila kakšno stvar, ki jo je ona poznala, on pa ne.

Nekdo se je zagrizel v ta majhna usta kot on prvo noč. Zgrabil je s šapami — morale so biti šape! — drobne prsi. Strgal je bluzo z nje in krilo in potem mu je ležala v rokah. Potem jo je prav počasi slačil.

Mato je z obema rokama zgrabil mizo, da je zajechala, toda s čudno naslado se je mučil naprej.

Šape so začele iskati tista mesta, ko ženska zasope in se skrči, če se jih dotakneš. Dražil jo je, ona pa je trepetala in ječala. Potem jo je vrgel na posteljo in se zaril vanjo, moj bog! in ko je šla, se je najbrž zarežal, zazeהל in rekel pri sebi:

»Lušna mala cipical«

Danes je že pripovedoval po mestu kolegom:

»Tako sem jo, da je vpila!«

In ko bo srečal Mata, se bo zelo vljudno nasmehnil in bo rekel:

»M-m-mato, samo m-malo sem si izposodil tvojo ljubico, samo malo.

Saj ne boš hud, kaj?«

Smeh na gmajni, smeh v osnovni šoli, smeh v gimnaziji, smeh na plesišču, smeh na ulici, smeh, smeh, smeh. Toda čisto sam si kriv, si je rekel. In vendar — lahko bi bila potrpežljiva vsaj eno noč, eno samo noč.

V sobi je bilo mirno. Prižgal si je cigareto in jo gledal. Ležala je skrita pod odejo in kukala izpod nje. Plašen in trmast otrok, ki ne ve, zakaj ga tepejo.

— Mislim, da sem malomeščan, — je rekel Mato suho, — pa ne morem pomagati. Mogoče bom čez nekaj dni rekel kaj lepšega, ne vem. Zdaj bi ti rad rekel najhujše in najgrše stvari.

Pomolčal je in otreselel pepel, kot da je to silno važno.

— Starejša si od mene, pa si tak naiven otrok. Tak mali piščanček z ženskim telesom, da ti ne morem reči nič takšnega. Mislim, da bi tudi jaz zdaj lahko imel mnogo žensk.

Spet je premolknil in zamahnil z roko, kot bi lovil misli.

— Žensk ni težko dobiti, pa zaenkrat ne vidim smisla v tem, če hodim s teboj. Kup živcev si in tudi jaz sem kup živcev in tako strašno ljubka si, da ne morem biti nikdar zares hud nate. Strašno so te razvajali.

Vrgel je ogorek skozi okno in ga zaprl. Postal je s hrbtom proti njej. Suho je dodal:

— Da se moj mali lišček ne prehladi.

Potem je nenadoma planil k njej, legel in jo privil k sebi, kot bi hotel rešiti nekaj, za kar je vedel, da je izgubljeno. Zastokala je.

— Ti si moj otrok. Tak ljubi mali trmasti otrok in ne morem biti hud nate, samo tako prekletost boli.

Z vso močjo se je privila k njemu in zašepetala:

— Saj ni bilo lepo, saj sploh ni bilo lepo. Bila sem hladna kot Antarktika, veš?

Potem sta se objela. To je bila njuna zadnja noč.

Kunec je ocvrt ležal na mizi in poleg njega je stražila steklenica vina, ki jo je bil Mato prinesel s seboj. Oče in mati sta žarela od veselja. Zajeli so, začeli rezati in Mato je odčepil steklenico. Luč so potegnili nizko nad mizo, da je soba utonila v rjavem somraku. Radio

je govoril o težavah povojne Avstrije. Sklanjali so se nad krožnike in žvečili.

Mato je jedel hlastno. Ta razvada mu je ostala iz internatskih dni, ko je tisti, ki je prej spraznil krožnik, lahko dobil še enkrat. Stisnjen je sedel na svojem stolu in ju opazoval.

Oče je bil siv in kratko ostrižen. Spodnja čeljust mu je molela naprej in v sivih očeh se je svetlikala norčavost. Držal se je kot star vojak in vedno je bil zapet do zadnjega gumba v temno, močno obrabljeno obleko. Mati je bila ponosna na svoje črne lase, v katerih ni bilo niti ene bele nitke. Po ničemer si nista bila podobna, le roke sta imela enake. Zdaj so se svetile od masti. Premikale so se v slepeči svetlobi kot zgrbljene morske živali na kopnem. Prsti razpokani in nabrekli. Materini nohti so bili od dela v zemlji obrabljeni do mesa in razjedeni od luga. Poroženela koža se je drobila kot pesek. Kot bi jih otrok zametil v ilovici in jih pozabil ob poti, pa sta se veter in dež poigrala z njimi in prav tako odšla dalje.

— Si že kupil stoječo svetilko? — ga je vprašala mati in odgovoril je, da še ne. Počasi mu je šlo skozi možgane:

Onadva sta ti s svojo nerodno dobroto pomagala tako daleč, da si se izobrazil in se naučil pisati, ti pa bi se rad obrnil proti njima. Ali pa boš morda znal pisati tako, da ne bi blatil njunega spomina?

Čemu razgrinjati vse to blato pred ljudmi? Kaj boš imel od tega in kaj bodo imeli od tega tisti, ki bodo brali? Sebičen si, moj dragi, končno bi vendarle rad uspel. Želiš si, da bi kritika rekla: kako močno, kako izvirno, globoko doživeto! In kaj počneš v resnici? Samo spominjaš se, vprašuješ, zapisuješ, lepiš, režeš in krojiš dejstva, da bi dobil učinkovito branje.

(— Katerega meseca sta se poročila, mama?—

— Septembra in oče je vso pot iz cerkve skoraj tekkel. Ves čas je bil pet metrov pred menoj. Že takrat...)

Premalo domišljije imaš, da bi dognal resnico brez njiju, zato hodiš domov, onadva pa tega ne vesta in sta te vesela, ker je na dnu vse smrtne ravnodušnosti vendarle še ostala ljubezen do lastne krvi. Ti pa samo molčiš in poslušаш in ponavljaš svoja poglavja:

Ljubila sta se in se vzela.

Prišli so otroci in denarja je bilo premalo.

Medu je kmalu zmanjkalo in začeli so se prepiri...

Nenadoma se je zdrznil in se zagledal v očeta, kot da bi pričakoval od njega potrdilo hipne domislice, toda oče je pil vino, se smehljal in poslušal radio. Za valčki so se z okovanimi čevlji pripodile polke in

nekdo je zavriskal. Potem je debel moški — po glasu je kazalo tako — voščil dober večer in začel pripovedovati šale.

Nekaj trenutkov ni Mato slišal ničesar. Če bi bilo to res, bi bilo vse pojasnjeno. Poročila sta se septembra in najstarejši se je rodil januarja, po petih mesecih. Torej sta se poročila, ker sta se m o r a l a poročiti.

Mar je resnica tako preprosta: Nista se ljubila in sta se vzela, ker sta bila oba verna in ker je vera tako zapovedala? Ločila se nista, ker je bilo nekje pravilo: Kar je bog združil, naj človek ne loči? In vse to je trajalo štirideset let.

Oče in mati sta se smejala naglas in debeli moški v radiu je začel novo šalo:

»Gospodična je prišla v restavracijo, slekla plašč, sedla in naročila golaž.

— Ga ni več, — je rekel natakak.

— Dunajski zrezek! —

— Ga ni več! —

— Vino! —

— Ga ni več! —

— Sendvič in malinovec! —

— Ga ni več. —

Gospodična je bila besna, natakak miren.

— Moj plašč! — je zaklicala in vstala.

— Ga tudi ni več.«

Zagrmel je tuš in ploskanje.

Oče in mati sta se smejala in si brisala oči. Potem sta se v presledkih smejala še dvajset minut.

Mato že davno ni več poslušal. Kozarec za kozarcem je zlival vase in bolščal v mizo. Kdaj je bilo vendarle lepo pri naši hiši? Če so jedli in pili, če je bilo veliko dobrih stvari na mizi. Potem so bili mirni in zadovoljni, ker so bili siti. In kdaj je bilo lepo meni, ko je bilo konec z Danielo? Ni vedel. Spet je natakak kozarce in jih počasi praznil kot tolikokrat v restavraciji, v katero je redno zahajal, ne da bi prav vedel zakaj.

Rjav, opraskan lesenit je oklepal prostor od vrha do tal kot velikanski zaboj, ki mu visijo s pokrova cevasti lestenci in pršijo na tla rumeno svetlobo kot razredčeno oranžado. Cigaretni dim se je spajal z ostrim zadahom po politem vinu in stari slanini v zadušljivo meglo, ki se je plazila ob stenah in lizala scefrane zavese na oknih, reklamni karton »Segestica«, sliko maršala Tita in avtobusni vozni red, na kateri ga je bil nekdo napisal z rdečim svinčnikom:

„Franc je prasica!“

»Petdeset!« je rekel fant pri biljardu in potisnil roke v žep.

»Vi mislite, da sem pijan, pa nisem, tovariš,« je rekel moški Matu in dvignil kozarec z mokre plošče točilne mize.

»Liter črnega, tovarišica!« je zaklical človek v plavem žametnem suknjiču izza mize, za katero sta sedela še dva in jedla golaž.

»Lep vzoreček imate na bluzi, gospodična,« je rekel človek v kotu in segel preko mize v prsi dekletu z vijolično šminko na ustnicah in s trajno nakodrano grivo trdih kostanjevih las.

»... in nikdar ne smemo pozabiti onih strašnih časov, ko so vse noči tulile nad mesti sirene in se je paral zrak od žvižgajočih bomb,« je recitiral napovedovalec nemške radijske postaje, ko je nenadoma utihnil šlager »Kleiner Bär von Berlin komm' zurück«.

Mato je naročil dva deci. Kdaj je bilo doma lepo? Nemara takrat, ko se je stokrat tepena in stokrat prekleta sestra, sebična, pokvarjena, izgubljena in za vedno pregnana sestra tiho vrnila domov z dolgega potovanja v dveh krstah?

Spet je hiša odmevala od živalskega tuljenja, nihče se ni prepiral in Mato je tedaj prvič videl očeta jokati. Ni se vprašal tedaj, zakaj vse lahko človek joče. Majhen je še bil, deset let bo kmalu od takrat. Grenko so se zavedli ob grobu, da kljub vsemu spadajo skupaj in da so družina. Kmalu po pogrebu so se spet sprli in vse je ostalo kot prej.

»Vi boste slabo mislili o meni, tovariš, ker sem malo okajen, pa so problemi, tovariš, problemi...«

»Dva brizganca je šestdeset, sendvič je dvajset, je osemdeset,« je rekla natakara in povlekla »brizzganec.«

»Huda?« je potegnil človek v kotu roko do polovice mize nazaj, ko ga je dekle rahlo oplazilo. »Lep prstan imate, gospodična (pijte vendar, gospodična!). Spomin, a? Lep mlad dečko, športna postava, ozke hlače, čop, a? Spomin od mame? Bežite no! Tudi jaz sem jih delil.« Njegova roka je gladila prstan, njene debele prste z razcepljeno kožo ob nohtih in ščegetala po dlani.

»... žene so umirale z dojenčki v naročju, starci so umirali, mlada dekleta. Bombe, fosfor, ulice so gorele bežečim ljudem pod nogami. Nikjer izhoda. Mesto je bilo morje ognja, polno dima, saj in smrada po ožganem mesu, polno prasketajočega lesa, razpadajočih hiš. In nad vsem zlovešče tuljenje letal, nevidno, enakomerno, nenehno, val za valom, vsako noč. Nikdar varnosti, nikdar miru. Nemci, nikdar več vojske!«

»Osemdeset,« je rekel fant pri biljardu in si prižgal cigareto.

Moški v žametnem suknjiču je pil in mlaskal z jezikom, druga dva sta drobila žemlje v golaž.

»Problemi, tovariš,« je rekel človek za pultom Matu in trkal s svojim praznim kozarcem ob njegovega.

»Delavsko samoupravljanje, tovariš. Jaz sem izobražen. Preberem Ljudsko pravico in Obzornik. Kaj pravite? Jaz sem izobražen. Dva deci, Gusta.«

Natakarica se je popraskala po glavi, nalila kozarec, preložila sendviče z dveh krožnikov na enega in splaknila tri kozarce.

»... in mar je danes ozračje drugačno kot pred desetimi leti? Mar je bolj mirno zato, ker v njem ne zvenijo več drobci topovskih izstrelkov, temveč zvočni valovi z vzhoda in zahoda, ki se stikajo nad nami in se bijejo med seboj? Mar je spanje lažje, če brenkajo v zraku balalajke in tolčejo zamorci na bobne, če oboji blebetajo o miru?«

»Jaz sem delil prave, gospodična, to je moja napaka.« Moški je iz kota presedel k dekletu. »Vse naredim prehitro. V trenutku se zaljubim, dam vse in potem je prepozno. Vi tudi, kajne, gospodična?« Noga v jahalnih hlačah je poskušala dvigniti njeno, roka je pobožala komolec, nalivala kozarec in se kradla pod bluzo.

»Devetdeset,« je rekel fant pri biljardu in si prižgal novo cigareto.

»K'e, tovariš! Pred eno uro še nisem bil pijan. Jaz sem izobražen. Evo: pripravim referat, ponoči. Podnevi delam, hodim po terenu. Potem skličem sestanek. Tako in tako, tovariši. Nepravilnosti. Kaj, tovariš? Tri četrt jih ne pride. Jaz pripravim referat, kaj, tovariš?«

»Ne kričite,« je rekla natakarica ravnodušno. Mato je srknil malo vina. Prezgodaj je bilo, da bi šel spat.

»Ne pridejo, kaj? So bolj izobraženi kot jaz? Grem domov. Vrgel bi bombo. V partizanih smo metali bombe, kaj? In vse je bilo prav, kaj? Doma žena: Kje si bil? S katero si se vlačil? Nikar ne laži, s tisto prekleto candrasto Miro si bil. Večerja? Takšnemu prascu bom dala še večerjo? Kaj pravite, tovariš?«

»Križ je z ženskami, križ,« je rekel Mato, da bi nekaj rekel.

»K'e, tovariš! Tri četrt jih ne pride, kaj, žena te ozmerja. Včasih smo metali bombe, kaj pa zdaj, kaj, tovariš?«

»... nič zanesljivega, Nemci. Nikjer ni opore, nikjer trdne točke. Mir in sreča — preperele cunje v seznamih muzejev. Ne spite, ljudje. Kaj morete spati in sanjati, ko drugje gorijo mesta? Ognjena štafeta teče po zemlji, predali smo jo pred desetimi leti. Bombe žvižgajo drugje, otroci umirajo drugje. Kako morete spati in sanjati? Sanje so skorja čudovitih kristalov v posodi žlindre. Sunek, skorja izgine. Ostane smrad razlite tekočine...«

Mato se je zarežal: pisanje. Navadil se je beležiti pogovore in prizore v spomin kot magnetofonski trak. Kako čudovita črtica o ljudeh v tem prostoru. Toda morala te črtice? Ko je zavrtel magnetofonski trak in začel pisati, se je vselej stresel nad plehkobo in sivino, ki sta dihali s papirja. Toda drugače ni znal in ni mogel. Gledati, poslušati, vselej se zavedati vsega in beležiti in — piti, da je vse zapiske lahko nosil v sebi.

»Vi ste prav takšni kot jaz, gospodična Vida.« Noga v jahalnih hlačah se je tesno dotikala njene, roka je rahlo gnetla njene leve prsi. »Prav takšna kot jaz. Tu imam sobo v prvem nadstropju, Vida! Radio. Kakšen liker imaš najraje?«

»Za sto dinarjev ponoči ne začnem nove partije. Dve sto?« je vprašal fant pri biljardu.

»K'c, tovariš, metali smo bombe.«

»...brali smo sestavek mladega nemškega pisatelja. Ura bo vsak čas dvajset...«

»Jajčni konjak, ne liker,« je reklo dekle in stisnilo njegovo roko. Natarica je zazehala: še eno uro.

Mato je pijano buljil v očeta in mater. Njune roke so zdaj mirovale in nista vedela, kam z njimi. Ležale so jima v naročju. Brez dela so bile grde in nesmiselne kot drobovje na mesarjevi tehtnici. Onemoglo so počivale na kolenih in oguljeno blago se je zdelo predobra blazina zanje. Leto in dan so plele sestrin grob. Leto in dan so zalivale rože na njem. Na nobenem drugem, na njihovem grobu je leto in dan gorela svečka. Vsak večer sta jih nosila na grob, vseeno, če je bilo vreme lepo ali grdo, če je snežilo ali deževalo.

Kakšna ljubezen! Kakšna zvestoba preko groba! Koliko skrbi in nežnosti za mrliča, da bi dva živa lahko živela od nje. Kako lahko je prižigati sveče!

In vendar je vedel, da je njuna žalost globoka in pristna.

Gledal je prijazna stara obraza pred seboj in ni ničesar več razumel, le to je vedel, da je bil v ljubezni prav tako neroden kot onadva.

V okna se je zaganjal veter. Počena šipa je bila prelepljena s papirnatim obližem. Pod oknom je bila v lesenih zabojih zemlja. Iz nje je poganjal nežnozelen peteršilj.

— Priden, da nisi prekipel, priden! — je rekel oče loncu mleka in ga previdno odstavil s peči. Potem se je spomnil, segel v žep in položil na mizo pred mater modro kuverto:

— Za jajca!

Mati je poiskala naočnike, vzela iz kuverte denar in začela šteti. Štela je počasi. Pregibala je ustnice in se dotikala zamazanih desetakov in dvajsetakov kot romarica posvečenega oblačila v cerkvi.

— Štiri sto dvajset, — je rekla in dvignila glavo.

— Štiri sto štirideset, — je rekel oče. Mati je začela še enkrat, se venomer motila, godla in zardevala. Nosila je prst od ust do denarja in nazaj. Denar je bil od dolge rabe in mnogih rok tenak. Cefral se je na robovih in se lepil od umazanije. Nazadnje je olajšana vzdihnila: dva dvajsetaka sta se bila sprijela.

— Štiri sto štirideset dinarjev za jajca. Odkar je čopko povozil avto, nesejo samo še tri. — Potem je pomežiknila očetu in zašepetala:

— Matu za vlak, ne?

Oče je pokimal.

Mata je pogrelo in ni se upal ganiti, da se ne bi izdal, da še bedi in da je slišal. Ležal je v stari postelji, bil je sit in postajal je dober. Vedno, kadar je ležal v tej postelji, je bil dober. Vanjo je legal, kadar se je bolan privlekel domov in se prepustil starim nerodnim rokam in se umiril. Mati je kuhala čaje, on pa je bil majhen, bolan in varen kot ptič v gnezdu. Nasmehnil se je: bil je sit, pijan in postajal je mehak. Tudi zdaj sta šepetala med seboj in bosta šepetala tako dolgo, dokler ne bosta verjela, da spi prav trdno.

Prav rahlo so v radiu neznana godala nabijala hreščeč ritem, ki ga oče in mati nista razumela. Čakala sta poročil in vremenske napovedi. Vsak večer, kot bi bila veleposestnika, pa sta skrbela le za majhen kos vrta. Mati je krpala nogavice.

Izza priprtih vek jo je Mato opazoval.

Mati, ki je trdila, da lahko človek moli doma bolj zbrano kot v cerkvi, in ji duhovniki niso bili nobeni izbranci božji. Bila je proti papežu, ki je bogataš, in za Kristusa, ki je hodil v opankah. Bila je za Hitlerja, ker je obljubljal revežem nebesa, in bila je proti njemu, ko je začel streljati domače ljudi in izselil vso družino na Bavarsko. Bila je za Amerikance, ker so premagali Hitlerja in bila je proti njim, ker so brez vzroka odpeljali očeta v taborišče, kjer jim je komaj po treh mesecih dopovedal, da je Slovenec.

Uboga mati: vera za vero je rasla in druga za drugo se je podirala, pa je vendarle vsako zagovarjala enako strastno in za vsako je bridko žalovala. Nazadnje ji je ostal le bog. Neki posebni, dobrotni bog, ki je tako natančno poznal njene težave, da je samo vzdihnila, pa je že vedel, kako ji je, in ji pomagal.

Brat ni veroval v nobeno stvar, sestra je verovala v delo.

Oče je hodil v cerkev, toda nikdar ni govoril o tem. Mato je dolgo veroval skupaj z materjo, toda ko je njej ostal samo bog, je postavil Mato na oltar Ruse, potem so padli tudi oni. Ostala je domovina, toda domovina je bila prevelika, da bi ga mogla pobožati, če je bil zelo sam. Mojca, Daniela, Inge in dekleta z vijolično šminko? Na ženskih trebuhih ni bilo boga.

Poročila. Koreja, Alžir, konference, obiski, vojna ali mir. Mehak glas je igraje izgovarjal nevarne besede. Nenadoma je mati segla po svinčnik in papir in rekla:

— Zdaj poslušaj, ko nisi hotel verjeti.

Vremensko poročilo je bilo mimo. Jasno, zjutraj megla. Oče je gledal mater z nerazumevanjem. Prijeten glas je spregovoril:

»Oddelek za prirejanje veselih večerov razpisuje natečaj za najboljši uspele šale, skeče in domislice. Rok je zadnji april. Prispevke pošljite na naslov...«

Mati se je sklonila in hlastno začela pisati. »Najboljši prispevki bodo nagrajeni, drugi odkupljeni. Rezultate bomo razglasili mesec dni po zaključku natečaja...«

Oče še zdaj ni verjel.

— Nikoli še nisem slišal, da bi šale plačevali. Da jih potrebujejo, bi že verjel, ampak da bi jih plačevali, še nisem slišal.

Zahrumela je plesna glasba. Mati je vztrajala pri svojem. Oče se zaradi Mata ni hotel prepirati. Zmignil je z rameni in ošilil svinčnik, da je bil dolg in oster kot sulica. Nataknila sta očala in spet potegnili luč nizko nad mizo. Zdaj je bilo videti samo roke, telesi sta utonili v somraku.

— Kaj je zdaj 'šala'? — je vprašal oče.

Materine roke so se zganile.

— No, nekaj smešnega, nekaj, čemur se ljudje smejejo in kar potem povedo še drugim. Bova menda ja našla nekaj, če sva že šestdeset let na svetu, ne? — Ali Mato spi?

Oče je pogledal. — Spi.

— Mato še vedno nima svetilke. In če bova dobila nagrado...

Mato ni spal in začutil je, kako mu je planila kri v glavo. Bila sta dobra, vsaj hotela sta biti na vsak način dobra. Je bilo končno vendarle to tisto lepo v njunem življenju, da sta prav zares hotela biti dobra vsak po svojih močeh? Sit je bil, toplo mu je bilo in dremalo se mu je. Tako mehko sta ga božala stara glasova, da se je prvič, kar je bil doma, spomnil na Muco.

— Ali smem napisati knjigo o naši družini? — jo je vprašal zadnjič, ko je prišla k njemu in položila njegove rokopise na mizo.

Drobno in plaho, neznatno dekle je bila, v skromni sivi oblekici. Sedla je k njemu in resno nagubala čelo. Poznala je njegovo zgodbo.

— Pa res nikoli ni bilo lepo? — je vprašala.

— Brez sladkorja ni kisa, torej je nekoč gotovo bilo.

Zdaj se ji je nagubal ves obrazek.

— Kaj misliš, — je vprašala čez hip, — kaj bi rekli doma, če bi objavil knjigo o njih. Ali bi bili veseli?

— Veseli bi bili, ker je njihov Mato objavil debelo knjigo in dobil zato še kup denarja. Ko bi videli, koga je opisal, ne bi bili veseli.

— Vidiš, — se je razvnela, — ne smeš. Pač! Napiši in položi v predal. Čez dvajset let bo nastalo iz tega nekaj lepega in nihče ne bo žalosten zaradi tega in nikogar ne bo treba biti sram, zdaj pa bi bili žalostni. Veš, — je nadaljevala, se privila k njemu in ga plaho pobozala po zgodnji pleši, — mogoče boš s časom videl več lepega kot zdaj. Drobne stvari so lepe, veš? Bog pa res ni natakár, da bi pritekel, kadar bi kdo rad kisló vodo. Saj sploh ni mogoče, da v štiridesetih letih ne bi bilo tudi kaj lepega, ne?

Rešila je težko nalogo, vzdihnila in legla k njemu na staro rjavo odejo. Potem so se ji oči nagajivo zasvetile:

— Saj že jaz vem nekaj lepega, pa jih sploh ne poznam.

— Kaj pa veš, Muc?

— Ugani!

Za trenutek se je zagledal v drobní prozorni obrazek z ozkimi očmi in s fino zarezaními ustnicami, ki ga je bil odkril med bohótními telesi kot mehák pastel sredi težkih olj.

— Ne morem si misliti, kaj bi bilo.

— Tebe so spravili na svet in te vzgojili, — je rekla tiho.

— Če te ne bi, ne bi bil moj. Ali to ni lepo?

Zaprí ji je usta s poljubom. Potem je svetila vanj s svojími toplími modrími očmi in prosila:

— Reci, da ne boš več pisal grdih stvari. Obljubi.

Obljubil je in ni držal besede.

— Nekoč je padla nekemu uradniku vreča krompirja na glavo. Takrat smo se smejali, — je rekel oče.

— To mora biti nekaj takega, kar si si sam izmislil.

— Ne vem, če sem si kdaj izmislil kaj zares smešnega.

— No, nekaj takega, kot je bilo prej tisto o natakárju in gospodični.

Roke so se skle pale in razkle pale, kot bi jih zeblo.

— Včasih sva se smejala otrokom.

— Ja, na to sem že mislil. Takrat, veš, ko je bil Stane majhen, ga je učiteljica vprašala, kje dobimo mast. Stane je rekel: »Naša mama jo dobi v konzumu.« Moral bi seveda reči, da dobimo mast od svinje.

— Napiši, da ne pozabiva.

Svinčnik je praskal po papirju.

— Misliš, da bo zadosti smešno, da bodo sprejeli?

— Seveda bodo. To je šala, — je rekla mati resno.

Svinčnik je praskal dalje.

— Toda to je premalo. Najti morava še kaj.

— Slišal sem, kako sta se nekoč pogovarjala Stane in Betka, ko ti je umrla stara mama. Stane je rekel: »Zdaj jo bodo pa dali v krsto.« Betka se je zasmejala in rekla: »Pa ja ne v krsto, v jamo jo bodo dali, v jamo!«

Svinčnik je praskal po papirju.

— Pokaži!

Mati je vzdihnila in položila svinčnik na mizo. Potisnila je luč pod strop.

— Dobro, — je rekel oče, — to je dobro. Zdaj bom vse še enkrat prepisal s črnilom in potem bova dala v kuverto.

Prepisal je šale, navil stensko uro in naravnal budilko. Stare vzmeti so zapokale in zaječale.

— Če se bova še česa spomnila, bo morda še za Betko kaj.

Mati je mrmrala molitve, oče je iz navade vzdihoval.

Lepi drobci, je rekla Muca, ocvirki v siromakovi pogači. Toda koliko jih je v resnici? Matu so se misli prepletale vedno bolj počasi in se pretapljale v sito željo: naj bo vedno kot danes, naj živita dolgo, potem bo lažje pisati. Muca je rekla...

Tedaj je mati planila kvišku:

— Si zaklenil kokoši?

— Sem, je zagodel oče.

— Kradejo, — je vzdihnila mati. Potem jih je zagrnila tišina.